

Център за семиотични и културни изследвания

eБИБЛИОТЕКА

МИШЕЛ АРИВЕ

ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

e-издание на Център за семиотични и културни изследвания

2012

www.cssc-bg.com

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

2

Преди всичко да не се доверяваме прекомерно на думите и по-специално на тези, които съставят заглавието на тази статия. Поставени едно до друго, прилагателното “литературна” и съществителното “семиотика” образуват словосъчетание, което очевидно назовава някаква научна дейност, както “ядрена физика” или по-близък пример – “френска лингвистика”. Нищо такова няма. Научният статут на семиотиката с нищо не може да се сравнява с този на физиката, нито дори с този на лингвистиката.

Макар и най-общо казано, показателен и интересен е фактът, че семиотиката има прекалено много имена – **семиотика**, **семиология**, **семанализа** – това е признак на колебание и променливост на нейния епистемологически статут. Що се отнася до прилагателното “литературна”, то като че ли е още по-проблематично; изглежда невъзможно да бъде определено с точност понятието “литературност”.

Нашата цел тук не е да опишем една завършена и кохерентна система от понятия и методологични процедури. По-скоро ще се постараям да начертая основните линии, които пресичат и обработват едно изследователско поле, където едновременно се руши и изгражда.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

3

Ще разгледаме последователно: наименованията на литературната семиотика и отношенията ѝ със свързаните с нея дисциплини; основните исторически данни; дебатите около понятието “литературност”; литературните семиотики (в множествено число); понятието текст.

НАИМЕНОВАНИЯТА НА ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

Съперничеството между **семиотика** и **семиология** не престава да интригува, а понякога и да дразни. Ще споменем една показателна подробност: когато вестник “Монд” от 7 юни 1974 посвети специална страница на “науката за знаците” (защото такава заглавие беше избрал предпазливият редактор), първият въпрос, който Роже-Пол Друа зададе на А.-Ж. Гремас, бе следният: “Вие говорите и за **семиотика**, и за **семиология**, трябва ли да правим някаква разлика?”

На този уместен въпреки привидната му наивност въпрос Греймас отговори така: “Мисля, че не трябва да се хващаме за думите, когато ни предстои толкова много работа. Преди шест години, когато създадохме международната асоциация (1968), трябваше да избираме между двете названия. Под въздействието на Роман Якобсон и със съгласието на Бенвенист, Леви-Строс, Барт и моето се спряхме на **семиотика**.”

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

4

Но терминът **семиология** имаше вече дълбоки корени във Франция, поради което и двете названия се запазиха. Днес човек би могъл да си помисли, че става дума за различни неща, но това, разбира се, е погрешно. Най-много бихме могли да предложим, според съвета, който даде Йелмслев, под “**семиотики**” да разбираме изследванията в определени области (литература, кинематография, жестове), а **семиологията** да бъде общата теория на всички тези семиотики”.

Даденото от Гремас описание не е неточно. Но същевременно негов недостатък е, че дава – разбира се, преднамерено – твърде успокояващо тълкуване на един странен и като че ли изключителен феномен: едновременното съществуване на няколко термина, които назовават една-единствена научна дейност или поне която би могла да се смята за единствена. Например лингвистиката има само едно име въпреки усилията на някои учени да ѝ дадат друго (най-известното е глосематиката на Йелмслев и Улдал, термин, който не успя да се наложи извън рамките на една лингвистична школа. Всъщност устойчивостта и на двата термина, както и съперничеството им с някои други са признаци за съществуването на няколко абсолютно противоположни тенденции.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

Опозицията семиотика/семиология съдържа исторически аспект, за който Гремас само намеква в цитирания по-горе отговор. Да уточним: оказва се, че по едно и също време и съвсем независимо един от друг американският философ Чарлз Сандърс Пърс (1839-1914) и женеvският лингвист Фердинанд дьо Сосюр (1857-1913) създадоха – първият под названието **семиотика**, вторият под името **семиология** – две научни практики, и едната, и другата, основани според думите на Умберто Еко, „на базата на понятието **знак**, като комбинация от означаващо и означено“. Какъв е предметът на тези дисциплини? Знаковите системи и в по-общ план – смислоизграждащите системи. Например, когато говорим за литературна семиотика, това предполага, че изследваният обект, в случая литературата, се схваща като знакова или смислоизграждаща система.

По различни причини като че ли днес терминът **семиотика** надделява. Международната асоциация, за която говори Гремас – първият ѝ конгрес се състоя в Милано през юни 1974 – се занимава със семиотика, а не със семиология. Списанието, което тя издава, се казва „Семиотика“. Много книги, публикувани след 1970, съдържат в заглавията си думата **семиотика**. [...]

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

6

В съвременните научни произведения прилагателното литературен/литературна се използва вече само като етикет, за да бъде назована една област, без да бъдат означени нейните граници. Освен това то често бива заместено от двойката „дискурсивен“ и „наративен“, или с двойката „наративен“ и „текстов“. Нужно ли е да отбелязваме, че тези замествания само изместват проблема, без да го решат? Те ни препращат от проблема за литературността най-напред към този за текстуалността и после към проблема за отношенията между понятията текст, дискурс и разказ.

ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА И СЪСЕДНИТЕ ДИСЦИПЛИНИ

Да процедираме елиминаторно. **Семанализата** не е точно съседна дисциплина на литературната семиотика, тя е друга нейна форма, която според намеренията на Юлия Кръстева има тенденция да я замести, като промени целия ѝ понятиен апарат.

В течение на дългата си история **стилистиката** никога не е успявала да се самоопредели с точност, още по-малко да си даде някакъв епистемологичен статут. Неоспоримо е, че в някои свои занимания литературните стилисти от петдесетте до средата на шестдесетте години са срещали проблеми, които семиотиците си поставят.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

7

Днес констатираме, че поне във Франция стилистиката не се упражнява като самостоятелна дисциплина. Сигурно би било добре, както няколко пъти го предложи Гремас, тя да бъде интегрирана в рамките на семиотиката, където да изследва плана на текстовото изразяване.

Реториката, в широкия смисъл на термина, е стара форма на анализа на речта. Но в процеса на своята твърде дълга история нейната дейност постепенно се стеснява, докато се ограничи единствено в анализа на акциденциите на литературния или нелитературния дискурс, каквито са фигурите и тропите. На същото основание като стилистиката тя би могла да бъде интегрирана в областта на семиотиката.

Остава **поетиката**. Неотдавна ѝ бе дадено следното определение: „Под поетика разбираме всяка дейност, която описва поетическия и/или литературния текст, предварително изграден като езиков или семиотичен обект“ (Arrive, Poétique et Rhétorique, Studia Neophilologica, vol. 48, No. 1, 1976, p. 103).

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

Очевидно поетиката би съвпаднала с литературната семиотика, като се преодолее трудността, която поставят отношенията между поетичност и литературност. Но това схващане за отношенията между поетика и литературна семиотика не се приема единодушно. [...]

ОСНОВНИ ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ

Семиотичната мисъл дълго време не се е различавала от езиковедската: имплицитна семиотична теория съществува още при гръцките и индийските теоретици на езика. Думата **семиология** – първо под формата **семейология**, все още употребявана през 1968 в един проект за образованието – бе употребена най-напред в областта на медицината, където все още означава: „изследване на симптомите на болестите“. **Семиотика**, също използвана в миналото от медицината, е употребена от Лок в смисъл на „познание за знаците“: „Нейната дейност се състои в изучаване природата на знаците, които Духът използва, за да разбира нещата или за да предаде познанието си на другите“.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

9

Но едва с Пърс и Сосюр семиотиката или семиологията добива формата на научен проект. Все пак е важно да отбележим, че нито при единия, нито при другия литературата не се появява експлицитно като реален или възможен обект на семиотиката.

Първите експлицитни прояви на литературната семиотика във Франция са през годините от 1962 до 1964. През 1962 г. Гремас противопоставя на господстващата до този момент дефиниция на стила, като качествено отклонение, една концепция за *„стилът като езикова структура, чрез която се проявява в символичен план, с помощта на своеобразни артикулации на глобалното си означаващо, фундаменталният за човека начин на съществуване в света“*. През ноември 1964 г. списание „Communications“ посвещава броя на „семиологически изследвания“, където освен статиите на Клод Бремон (Le message narrative), Цветан Тодоров (La description de la signification en littérature) и Кристиан Мец (Le cinema: langue ou langage?), излиза „Rhétorique de l'image“ и най-вече „Elements de sémiologie“ от Ролан Барт, обширна панорама на понятията на лингвистиката, които са най-подходящи за употреба в областта на семиотиката.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

10

Развитието на литературната семиотика в духа на структурализма поражда и оспорването на нейните постижения от становища, които отхвърлят между другото и валидността на категорията **знак** и целят изработването на монистична семиотика (Мешоник) или на аналитична (Кръстева). Тази вълна се наблюдава най-вече от 1968 г. насам. Съвместното съществуване на структурализма – със своите разновидности – и на пост и/или антиструктуралистични течения характеризира сегашния облик на френската литературна семиотика.

ДЕБАТИТЕ ОКОЛО ПОНЯТИЕТО ЛИТЕРАТУРНОСТ

В интервюто си за в. “Монд” през 1974 г. Греймас отбелязва нарасналото значение на трудовете по литературна семиотика в сравнение с другите дискурсивни семиотики: “Смятам, че днес съществува нещо като империализъм на литературната семиотика. Това е област, изключително сложна и много податлива на модни влияния, в която работят голям брой изследователи. А в областта на устното творчество, като приказки, пословици, песни, е направено далеч по-малко.”

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

11

Можем да си представим до каква степен е нараснало значението на понятието литературност. [...] Дълги години наред много изследователи са се изчерпвали в опити да определят литературността според лингвистико-семиотични критерии. Този дебат днес вече е загубил много от своята актуалност. Все пак полезно е да припомним неговите най-важни моменти, тъй като този проблем бележи цяла епоха от историята на литературната семиотика.

1. Проблематиката на отворения или затворения текст.

Затвореността често се смята за условие за проявяване на смисъла. Факт е, че литературните текстове често пъти наблягат на своята затвореност. Тя приема най-разнообразни форми – от най-експлицитната до най-косвената, като например „програмирането“ на поетически жанрове със строго определена форма. При съвременните автори нерядко затвореността се подчертава в метадискурсите на самите автори за книгите им. Но също така често явление е литературният текст сам да афишира своята отвореност. Тук също има много разновидности.

COMMUNICATIONS	
1	REVIEWS: REVIEWS
2	Annals: "The Art of the Novel"
3	Annals: "The Art of the Novel"
4	Annals: "The Art of the Novel"
5	Annals: "The Art of the Novel"
6	Annals: "The Art of the Novel"
7	Annals: "The Art of the Novel"
8	Annals: "The Art of the Novel"
9	Annals: "The Art of the Novel"
10	Annals: "The Art of the Novel"
11	Annals: "The Art of the Novel"
12	Annals: "The Art of the Novel"
13	Annals: "The Art of the Novel"
14	Annals: "The Art of the Novel"
15	Annals: "The Art of the Novel"
16	Annals: "The Art of the Novel"
17	Annals: "The Art of the Novel"
18	Annals: "The Art of the Novel"
19	Annals: "The Art of the Novel"
20	Annals: "The Art of the Novel"
21	Annals: "The Art of the Novel"
22	Annals: "The Art of the Novel"
23	Annals: "The Art of the Novel"
24	Annals: "The Art of the Novel"
25	Annals: "The Art of the Novel"
26	Annals: "The Art of the Novel"
27	Annals: "The Art of the Novel"
28	Annals: "The Art of the Novel"
29	Annals: "The Art of the Novel"
30	Annals: "The Art of the Novel"
31	Annals: "The Art of the Novel"
32	Annals: "The Art of the Novel"
33	Annals: "The Art of the Novel"
34	Annals: "The Art of the Novel"
35	Annals: "The Art of the Novel"
36	Annals: "The Art of the Novel"
37	Annals: "The Art of the Novel"
38	Annals: "The Art of the Novel"
39	Annals: "The Art of the Novel"
40	Annals: "The Art of the Novel"
41	Annals: "The Art of the Novel"
42	Annals: "The Art of the Novel"
43	Annals: "The Art of the Novel"
44	Annals: "The Art of the Novel"
45	Annals: "The Art of the Novel"
46	Annals: "The Art of the Novel"
47	Annals: "The Art of the Novel"
48	Annals: "The Art of the Novel"
49	Annals: "The Art of the Novel"
50	Annals: "The Art of the Novel"
51	Annals: "The Art of the Novel"
52	Annals: "The Art of the Novel"
53	Annals: "The Art of the Novel"
54	Annals: "The Art of the Novel"
55	Annals: "The Art of the Novel"
56	Annals: "The Art of the Novel"
57	Annals: "The Art of the Novel"
58	Annals: "The Art of the Novel"
59	Annals: "The Art of the Novel"
60	Annals: "The Art of the Novel"
61	Annals: "The Art of the Novel"
62	Annals: "The Art of the Novel"
63	Annals: "The Art of the Novel"
64	Annals: "The Art of the Novel"
65	Annals: "The Art of the Novel"
66	Annals: "The Art of the Novel"
67	Annals: "The Art of the Novel"
68	Annals: "The Art of the Novel"
69	Annals: "The Art of the Novel"
70	Annals: "The Art of the Novel"
71	Annals: "The Art of the Novel"
72	Annals: "The Art of the Novel"
73	Annals: "The Art of the Novel"
74	Annals: "The Art of the Novel"
75	Annals: "The Art of the Novel"
76	Annals: "The Art of the Novel"
77	Annals: "The Art of the Novel"
78	Annals: "The Art of the Novel"
79	Annals: "The Art of the Novel"
80	Annals: "The Art of the Novel"
81	Annals: "The Art of the Novel"
82	Annals: "The Art of the Novel"
83	Annals: "The Art of the Novel"
84	Annals: "The Art of the Novel"
85	Annals: "The Art of the Novel"
86	Annals: "The Art of the Novel"
87	Annals: "The Art of the Novel"
88	Annals: "The Art of the Novel"
89	Annals: "The Art of the Novel"
90	Annals: "The Art of the Novel"
91	Annals: "The Art of the Novel"
92	Annals: "The Art of the Novel"
93	Annals: "The Art of the Novel"
94	Annals: "The Art of the Novel"
95	Annals: "The Art of the Novel"
96	Annals: "The Art of the Novel"
97	Annals: "The Art of the Novel"
98	Annals: "The Art of the Novel"
99	Annals: "The Art of the Novel"
100	Annals: "The Art of the Novel"

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

12

От Маларме и Аполинер насам много поетически текстове отхвърлят знаците за затвореност, като първоначалната главна буква и точката в края на творбата. [...]

Да се говори за **затвореност** или **отвореност** на текста е всъщност опростяване на един сложен обект. Когато даден поет или романист се отказва от главната буква или от точката, той бележи – по твърде илюзорен начин – отвореността на дискурса. И обратно, похватът, който се състои в повторение на началните думи в края на текста, бележи затвореността на дискурса. Но когато ситуацията, с която завършва текстът, прилича точно на тази, която бележи началото му, тогава разказът е затворен. Нищо, разбира се, не пречи отворен дискурс да изразява затворен разказ или обратното – затворен дискурс да изразява отворен разказ. Дори бихме могли да мислим за съставянето на типология на литературните текстове по тези два признака, които в интерес на истината невинаги могат да бъдат лесно идентифицирани. Така можем да разграничим четири категории текстове:

А) затворен дискурс, затворен разказ: например такъв е случаят с класическата трагедия, класическия криминален роман и т.н.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

13

Б) затворен дискурс, отворен разказ: драматични текстове без развръзки; хроники с исторически референт; цикъл от романи с повтарящи се персонажи и т.н.

В) отворен дискурс, отворен разказ: романи от типа „Нов роман“, поетически текстове, които афишират отвореността и т.н.

Г) отворен дискурс, затворен разказ: вероятно това е най-редкият случай, затвореността на разказа най-често действа като знак за затвореността на дискурса, съответно, необходим е експлицитен маркер за незатвореност на дискурса. „Месалина“ на Алфред Жари дава добър пример за този похват.

Ясно е, че затвореността и отвореността характеризират поотделно тези два различни обекта – дискурс и разказа. Значи не е възможно освен в случаите **А** и **В** да се говори за отворен или затворен текст. Или най-малкото, би било непредпазливо да се смята отвореността (или затвореността) за признак на литературност.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

14

2. Проблематиката относно референта на литературния текст.

Дълги години тази тема изостряше любопитството на семиотиците от всички школи. Трябва да кажем, че тя бе значително объркана от променливостта и двусмислията на логико-семантичното понятие за референт. Можем да разгледаме две негови дефиниции:

а) Референтът може да бъде определен като реален (извънезиков) предмет, към който отправя знакът. По този начин полагаме съществуването на знаци, които, имайки смисъл, нямат референт („Одисей бе оставен дълбоко заспал на брега на Итака“). [...] Ясно е, че тази дефиниция на референта не може да даде стабилен критерий за литературност: литературните и нелитературните текстове притежават общото свойство да имат или да нямат референт.

б) Референтът може да бъде определен като понятие, дефинирано екстенциално, противоположно на смисъла – интенционално дефинирано понятие. Според тази втора концепция един езиков елемент е немислим без референт: дори нереалните предмети имат референт, било то въображаем, научно построен и т.н. Следователно не е възможно да се използва някакво си немислимо отсъствие на референт, за да бъдат характеризирани литературните текстове.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

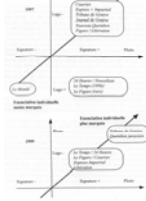
15

Пред тези трудности някои семиотици, например Тодоров, предложиха да бъде отделен проблемът за референта от проблема за референциалността и да се твърди, че литературният текст е референциален, но няма референт. Трудно е да се поддържа такова мнение: референт и референциалност се дефинират чрез взаимна пресупозиция и е невъзможно да се положи едното без другото.

Все пак остава правдopodobно, че **положението на литературния текст спрямо референта не е същото като това на обикновения всекидневен дискурс на естествения език**. Но би трябвало да държим сметка за евентуалната литературна страна на този дискурс. Налага се да разграничаваме литературния дискурс от други дискурси, например митичен, религиозен и т.н. Такова изследване предполага изработването на типология на дискурсите, което поне във Франция е все още само проект.

3. Проблематиката на литературния текст като проявление на конотативна езикова дейност.

Понятието **конотация** не се ползва с добро име. Много неточни употреби на термина във всекидневния език, както и в езика на някои психоаналитици, са допринесли за това състояние на нещата.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

16

Независимо от това една от дефинициите, тази на Йелмслев („Пролегомени към теорията на езика“), е формулирана с точност: „Конотативната езикова дейност не е език. Нейният план на изразяване се състои от плана на съдържание и плана на изразяване на една денотативна езикова дейност (тоест на един естествен език). Следователно това е езикова дейност, един от плановете на която, планът на изразяване, е естественият език“. От страна Йелмслев, както и на другите датски глосематици, понятието е само въведено и запланувано да бъде използвано в анализа на литературния дискурс. Но това същото понятие бе популяризирано във Франция от Ролан Барт в „Елементи на семиологията“ и по-късно бе широко използвано в редица трудове по литературна семиотика. Съвсем предпазливо самият Барт прави също и критика на понятието. [...] Но е безсмислено да се търси в конотацията някакъв признак или критерий за литературност: литературният текст не е единственият вид дискурс, в който може да се наблюдава феноменът конотация. Конотацията присъства навсякъде, дори и в „научния“ дискурс.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

4. Проблематиката на литературния текст като „отклонение“ спрямо дадена норма.

Напълно експлицитна в стилистиката, употребата на понятието „отклонение“ – потомък на понятието „оригиналност“ – е обикновено цензурирана или изхвърлена от семиотиката. Това не пречи то да се появява нелегално, дори и в трудовете на тези, които най-остро го критикуват: вероятно няма да е трудно да се открият скромни остатъци от него в най-разнородни трудове, в произведенията на Барт, Кръстева, Мешоник и др. Тук ще се задоволим да споменем, че отклонението от някаква норма не ще може да гарантира литературността: един текст може да се отклонява, без да е литературен, и обратно. В сегашното състояние на работата по типологията на дискурсите изглежда невъзможно да се открие някаква лингвистико-семантична специфика на литературните текстове. Въпреки това остава вярно, че в дадена социо-културна синхрония някои текстове се приемат като литературни. Би било изгодно да се анализира литературността като своеобразен вид конотация. [...]

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

ЛИТЕРАТУРНИТЕ СЕМИОТИКИ

Без съмнение разколът в дискурса на съвременната френска семиотика се проявява ная-ясно по отношение на литературата – най-престижният културологичен обект. Ще разграничим следните два типа дискурс:

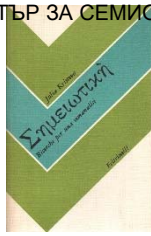
- 1) **Дискурсът на структурализма.** Структуралистите са повлияни от Сосюр, Йелмслев, Тениер, Якобсон, Бенвенист и Леви-Строс. Те са свързани в по-голяма или по-малка степен със школата на Гремас. Без стремеж към изчерпателност можем да цитираме сред тях Жан-Клод Коке, Франсоа Растие, Жозеф Куртес; също така по-голямата част от френските специалисти по анализа на разказа – Клод Бремон, Жерар Женет, Цветан Тодоров и др. – са били повлияни в различна степен от Гремас. И накрая, най-видният френски семиотик – Ролан Барт, който след публикуването на някои от най-важните трудове по структурална семиотика, тръгва по пътя на една постструктурална семиотика, съвсем експлицитна в статията „Текст“ в Енциклопедия Универсалис (1973).

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

19

За семиотиците от структуралната школа текстът (литературен или не) се дефинира като дискурсивна проява на една знакова система или на смислоизграждаща система, тоест система, чиито единици не съвпадат с тези на естествения език, но са еднакви по природа и следователно не могат да бъдат описани чрез процедури, подобни на тези, които използва лингвистиката. Въпреки една малка терминологична трудност тук отново се натъкваме на установената от Бенвенист опозиция между **семантичното** (специфичен вид значение, породено от дискурса) и **семиотичното** (вид значение, характерен за езиковия знак, който е негова съставна единица). Ако се решим да неутрализираме неизбежните теоретични и методологични различия между семиотиците от тази школа, бихме могли да им припишем като основен постулат тази съвършено експлицитна позиция на Жан-Клод Коке: *„Колкото и важни да са пред-текстът и след-текстът за оценяване на творбата, анализаторът не може да се абстрахира от факта, че текстът е преди всичко езиково кодиран. На семиотика принадлежи да уточни природата на това кодиране и да анализира статута на първичния езиков смисъл, преди да покаже проблясъците на безбройните значения, винаги вторични...“*. [...]

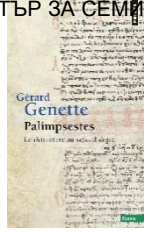

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

20

Виждаме по какъв начин е построен обектът на литературната семиотика. В самата „творба“ се прави разлика между „пред-текст“ и „след-текст“, от една страна, и „текст“, от друга. Само последният е обект на семиотиката. Той е езиково кодиран и този код е йерархически доминиращ спрямо останалите, винаги „вторични“ свои детерминации. Установява се съответно тясна връзка между текста и Сосюровия и/или Йелмслевия знак: „Да вземе даден текст, например една приказка. Имаме *история*, изразена на един или друг естествен език – това е значеща цялост или езиков **знак**, тоест съединение на означаващо (езиковата форма) и означено (разказаната история)“. (Courtès. Introduction à la sémiotique narrative et discursive, p. 38)

Разбира се, досещаме се, че няма равенство между текста, дори и поставен като значеща цялост, и знака – семиотична единица на естествения език. Има най-много аналогия. Основната разлика се наблюдава в отношението между плана на означаващото (или план на изразяване) и плана на означеното (или план на съдържание). Такова съвпадение изцяло отсъства в значещата цялост на текста. [...]

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

21

От тази разлика в структурата между текст и знак следва и разликата в метода между **семиотика** и **лингвистика**. Ако в лингвистиката може да се използва, макар и предпазливо, сегментарността на плана на изразяване, за да се анализира планът на съдържание, то това е недопустимо в методите на семиотиката: в плана на текстовото изразяване няма никаква значима информация относно разграничеността и структурираността на единиците в плана на съдържание, освен при някои щастливи случайности, но те са непредвидими и съответно неизползваеми.

Един от възможните начини за изследване на плана на съдържание е да постулираме *изоморфизъм* между двата плана. Ако действително е вярно, че единиците на двата плана не съвпадат термин по термин, нищо не пречи да постулираме, че и единият, и другият са организирани по аналогичен начин, тоест, че са изоморфни. [...] Сред трудовете, регистрирани като принадлежащи на **структуралната семиотика**, би било добре да запазим специално място на тези, които основават текстовия анализ върху понятието **конотация**. Между различните проблеми, които употребата на това понятие поставя, ще отбележим следните:

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

22

1. Понятието изотопия, преместено от самия Гремас от плана на съдържание в този на изразяване, би ли могло да бъде поставено на нивото на конотацията? С други думи, редно ли е и има ли полза да говорим за **конотативна изотопия**?

2. Възможно ли е да бъде преместено понятието конотация от плана на дискурса в плана на разказа? Или, с други думи, възможно ли е да говорим за конотиран разказ, за конотирана актантова структура?

3. Как се поставя проблемът за йерархията между план на денотация и план на конотация? Или, редно ли е да кажем заедно с Барт, че конотатът е йерархически подчинен на денотата? [...]

2) Дискурсът на пост- и/или антиструктурализма. Епистемологичните основи на този дискурс са диаметрално противоположни на тези на структурализма. Те са експлицирани от Юлия Кръстева: *„Аналитичното схващане за семиозис, състоящо се в анализирането на самите бази на семиотичната операция, дефинирани от стоиците, а именно Субект и Знак, води до преосмисляне на семиотическия проект...“*. [...]

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

ЗНАЧЕНИЕ (SIGNIFIANCE)

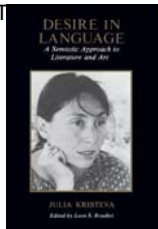
Понятието “значение” – многократно използвано в областта на лингвистиката – се използва и в постфройдската психоанализа, конкретно от Лакан, при който то се отнася до „инстанцията на буквената структура в съня, където се артикулира и анализира означаващото в речта“. **Значението**, *significance* – където суфиксът „-ance“ настоява на идеята за процес, за перманентно действие – трябва, разбира се, да бъде различавано от **значението**, *signification* – отношение на взаимна пресупозиция между двете страни на знака. В своето определение за понятието Юлия Кръстева държи сметка за дефинициите на Бенвенист и най-вече на тези на Лакан: „*Ще наречем значение – това диференциативно, стратифициращо и съпоставително действие, което се осъществява в езика, разполагайки по правата на говорещия субект една значеща, комуникативна и граматически структурирана верига...*“. От 1969 г. това определение остава непроменено и в по-скорошните произведения на Юлия Кръстева. Това е основно понятие в постструктуралната теория на текста, тъй като то предполага заместването на знака с чисто текстуални единици.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

ТЕКСТЪТ КАТО ПРОДУЦИРАЩА ДЕЙНОСТ (PRODUCTIVITE)

В теорията на структурализма текстът се мисли като завършен продукт. Каквато и да е неговата полисемия, тя винаги се схваща като затворена: броят на смисловите планове в текста е ограничен. Текстът пасивно се поддава на четенето, определено като декодиране на едно или повече значения, обективно присъстващи, макар и да са латентни и да подлежат на изграждане. Дефиницията на текста като продуцираща дейност прави деконструкция на този модел на отношения между писане и четене. Кръстословният ефект в текстовото означаващо – анаграми и параграми, в Сосюровия смисъл на този термин, – както и игровите значения, които читателят основателно би могъл да припише на текста, изграждат един специфичен обект, театъра на едно произведение, където се срещат и сливат **автор** и **читател**.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

ФЕНОТЕКСТ И ГЕНОТЕКСТ (Phéno-texte; Géno-texte)

В теориите на структурализма текстът се мисли като йерархизирана стратификация на няколко смислови пласта. В аналитичната семиотика текстът е една езикова практика, при която процесите на генотекста се разтръщат във фенотекста, като последният, в качеството си на представител на генотекста, подканва читателя да изгради наново значението. Нека да се предпазим от погрешни аналогии с Йелмслевата лингвистика – генотекстът няма нищо общо с конотативното съдържание, нито пък с генеративните граматиките: отношенията между генотекст и фенотекст са по природа съвсем различни от тези, които съществуват между дълбинна и повърхностна структура. **Фенотекстът** е дефиниран като „видът“, в който текстът се представя, формулата на значението в естествения език. Що се отнася до **генотекста**, това е наново преизградено „състояние на функционирането на поетическия език, в което се осъществява значението: безкрайно синтактично и/или семантично пораждаване на това, което ще се представи като фенотекст (творба на Маларме например), пораждаване чрез прилагане на диференцирани или маркирани елементи, пораждаване, което не е съизмерено с породената структура, продуктивност без продукт.

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

ИИНТЕРТЕКСТ И ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ

26

Съвсем незатворен в собствената си структура или в собствената си продуцираща дейност, текстът се отваря към други текстове: „*Всеки текст е едно попиване и преобразуване на други текстове*“. Тези интертекстуални отношения могат да приемат различни форми. Би могло да се направи класификация според типологията на текстовете, които влизат в интертекстуално взаимодействие: устни или писмени, литературни или нелитературни, ритмични модели, фрагменти от социално маркирана реч и т.н. Могат да бъдат класирани и по формални критерии. [...]

Желателно е да избегнем едно недоразумение: дефиницията на текста като интертекстуалност няма нищо общо с изследванията на „източници“, „произход“, „влияние“ и т.н., с които е свързана така наречената традиционна критика. Тези изследвания се задоволяват да назоват текстовете, които влизат във взаимодействие, без да се интересуват от трансформативното въздействие, което си оказват един на друг.

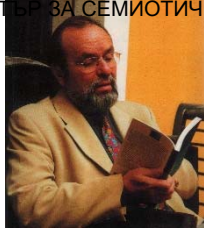
МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

ПОНЯТИЕТО ТЕКСТ

Ако искаме в заключение да дадем семиотична дефиниция на понятието текст, трябва да държим сметка за два очевидно противоречиви дискурса:

За семиотиците структуралисти въпреки някои терминологични различия, изглежда, че съществува съгласие текстът да се дефинира като цялост, съставена от дискурса, разказа и отношенията, които се установяват между двете, самите те разглеждани като автономни смислови пластове, подлежащи на свой ред на стратификация на няколко плана.

В семанализата текстът се определя не като естетически или литературен обект, а като „транsezикова операция, която въпреки че се осъществява в езика, описанието не може да се ограничи в категориите на езиковата дейност и комуникацията – обект на лингвистиката“ (Кръстева, Essais de sémiotique poétique).

МИШЕЛ АРИВЕ: ЛИТЕРАТУРНАТА СЕМИОТИКА

28

Word cloud containing terms related to semiotics and culture, including: meaning, Semiotics, cultural, signs, understanding, culture, future, system's, semiotics, time, world, tool, messages, automatically, study, within, symbols, signs, interpreting, keep, different, know, place, and study.

Мишел Ариве. Литературната семиотика. Издателство „Ашет Юниверсите“, Париж, 1982. Превод от френски: Георги Кацаров. Текстът е публикуван в: Бюлетин на СБП, 1989, №5, 117-134.